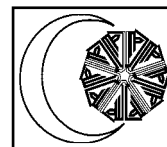

In the Islamic world of course there were prejudices; people all over the world are the same. But the idea in Islam was that there was such thing as Islam with a small "i," which is surrender to God. And that had been there from the beginning of human existence, from Adam, the prototypical human being Islam shares with Judaism and Christianity. God had given to each person a path to surrender to Him. The Koran has many, many statements explicitly mentioning this point.

Now, that's where the whole problem comes in. The Muslims lived like that for a very long time. The Ottomans drew from those verses when they protected the Jews who were fleeing from Spain. Many of them became bankers, ministers, and so forth in the 17th century, in Iran the same way. When Islam went to India, and the Muslims ruled over the whole of northern India, the Hindus were not massacred. Many of them were wives of Mogul emperors. They always quoted those verses.

There are, however, verses in the Koran – as there are in the Bible – of exclusivism, and especially as it concerned the foundation of the Islamic state in Mecca and Medina. Those are also in the Koran. What has happened in the last few decades is disregard for the first category and attention to the second category, precisely because of this polarization between relativism and fundamentalism, which is a modern invention, is a modern predicament and is coming to any part of the world. Also Hindu India – nobody talks about Hindu India. The BJP is not a traditional Hindu party. It represents the same thing in the Hindu world. And in Judaism – other religions are facing the same thing.

This polarization has brought about the weakening of that center. But the metaphysical teaching that a person can be a devout Christian, Jew, Muslim or Hindu, and at the same time respect other religions is very deeply ingrained in that middle ground in the Islamic world, expressed over the centuries primarily by great Sufi masters and their poetry, such as Rumi, who is now a favorite poet here in the United States, but also by many others. In this whole discussion of trying to rediscover the middle ground, it's very important to turn one's attention to the cultural factors, the political factors, and the religious factors which have tried to melt away this middle ground in other parts of the world, and what to do to prevent this from happening.

bilal hasanović

visoko islamsko škولstvo u bosni i hercegovini između dva svjetska rata

Sažetak

Ideja o osnivanju visokoškolske islamske institucije bila je prisutna još od početka austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini. Njenu realizaciju pratile su razne teškoće: od ustaljenog konzervativizma, do političkih, kadrovskih, materijalnih i drugih poteškoća. Od te zamisli se, međutim, nije nikada odustalo; stalno se tragalo za rješenjem koje bi pomirilo neke stavove u muslimanskim krugovima i zadovoljilo postojeće vjerske i političke interese.

Iako je u Beogradu, u okviru Pravnog fakulteta 1932. godine, otvorena Katedra šerijatskog prava, kojom je rukovodio istaknuti stručnjak šerijatskog prava dr. Mehmed Begović, to nikako nije moglo zamijeniti potrebu za osnivanjem visoke vjerske škole u rangu fakulteta koja bi spremala kadrove za potrebe islamskih pravosudnih ustanova, škola i administracije.

Odlaskom Austro-Ugarske monarhije, promijenile su se, donekle, i društveno-političke prilike u Bosni i Hercegovini. Nova društveno-politička tvorevina, Kraljevina Jugoslavija imala je specifične poglede i zahtjeve u tom pravcu. Otvaranjem Katedre za šerijatsko pravo na Pravnom fakultetu u Beogradu imao se prvenstveni cilj preusmjerenje pažnje za otvaranjem visokoškolske islamske institucije u Sarajevu, odnosno čvršće vezivanje budućih muslimanskih studenata za novu metropolu, njenu kulturu, jezik, običaje i dr., što Ulema-medžlis u Sarajevu nikako nije odobravao, nego je uporno insistirao na otvaranju

takve visokoškolske ustanove u Sarajevu, kao tradicionalnoj muslimanskoj sredini.

U konačnici, Ulema-medžlis dobija Uredbu Ministarstva obrazovanja Kraljevine Jugoslavije po kojoj se 1935. godine osniva Viša islamska šerijatsko-teološka škola, u rangu fakulteta, sa sjedištem u Sarajevu.

Škola je imala visokostručan nastavni kadar, sastavljen od afirmiranih islamskih teologa i djelovala je do kraja Drugog svjetskog rata, kada su je nove vlasti zatvorile. Uspjela je otškolovati nekoliko desetina svršnika koji su svojim stručnim i naučnim angažmanom uspjeli skrenuti pozornost islamske i kulturne javnosti na sebe.

Ideja o osnivanju visokoškolske institucije

Ideja o osnivanju visokoškolske islamske institucije, odnosno fakulteta, datira još od dolaska Austro-Ugarske monarhije u Bosnu i Hercegovinu. Njenu su realizaciju, međutim, pratile razne teškoće: od ustaljenog konzervativizma, do političkih, kadrovskih, materijalnih i drugih poteškoća. Zamisao je, međutim, uvijek bila prisutna i aktuelna. Stalno se tragalo za rješenjem koje bi na određen način pomirilo vjerske i međubošnjačke stavove i zadovoljilo vjerske i političke interese.

Za osnivanje visokoškolske ustanove u Bosni i Hercegovini svojevremeno su aktuelizirana tri idejna rješenja. Prvo rješenje ponudila je rezolucija zastupnika Zemaljskog sabora 1914. godine; drugo rješenje došlo je od pravosudnog odjela Zemaljske vlade, dok je treće ponudio direktor Šerijatske sudačke škole Osman Nuri Hadžić.

Prema projekciji Osmana Nuri Hadžića, Šerijatska sudačka škola transformirala bi se u jednu vrstu gimnazije s orijentalnim predmetima (Arapski i Turski jezik, Šerijatsko pravo i drugo), a svršnici koji bi željeli baviti se sudskom profesijom nastavljali bi školovanje na nekom od pravnih fakulteta, van Bosne i Hercegovine. Sva tri prijedloga, međutim, imala su dobrih i loših strana, pa se Ulema-medžlis nije mogao opredijeliti ni za jedan.

To je trajalo do dolaska na dužnost reisu-l-uleme Mehmeda Džemaluddina Čauševića, koji je koncem 1915. godine predstavio novi prijedlog reorganizacije Šerijatske sudačke škole, na temelju

kojeg bi ona imala dva tečaja (stupnja): pripravni i stručni. Pripravni tečaj davao bi učenicima opću naobrazbu, za praćenje studija, dok bi stručni bio viša škola – akademija za islamsko pravo i teologiju, s akcentom na obrazovanje šerijatskih sudija.

Odlaskom Austro-Ugarske monarhije, promijenile su se, donekle, i društveno-političke prilike u Bosni i Hercegovini. Nova društveno-politička stvarnost oličena u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, odnosno Kraljevini Jugoslaviji, imala je specifične poglede i zahtjeve u tom pravcu.

Pokušaj Islamske vjerske zajednice Kraljevine Jugoslavije da osnivanjem višeg tečaja (stupnja) Gazi Husrev-begove medrese u Sarajevu (1930), u četverogodišnjem trajanju, uvede "na mala vrata" visokoškolsko obrazovanje – nije uspio, jer se studij nakon dvogodišnjeg trajanja ugasio. Kao razlog navedeni su materijalni uvjeti, ali su bili prisutni i drugi razlozi, a prije svega donošenje Zakona o Islamskoj vjerskoj zajednici (1930) i ukidanje autonomnog Štatuta o vjerskim i vakufsko-mearifskim poslovima, donesenog 1909. godine, čime je sve prerogative nad Islamskom vjerskom zajednicom preuzela vlada Kraljevine Jugoslavije. Usto, ni Islamska vjerska zajednica nije ponudila adekvatno kadrovsko i organizaciono rješenje za studij na ovom stupnju.

Otvaranjem Katedre šerijatskog prava na Pravnom fakultetu u Beogradu 1932. godine¹ željela se preusmjeriti pažnja za

¹ Na Pravnom fakultetu Beogradskog univerziteta, 1932. godine otvorena je Katedra šerijatskog prava, čije je izučavanje bilo obavezno za sve slušaoce tog fakulteta. Ktedru je vodio doc. dr. Mehmed Begović, koji je, nakon završene Šerijatske gimnazije u Sarajevu i Pravnog fakulteta u Beogradu, nastavio postdiplomske studije na Univerzitetu u Alžiru, gdje je doktorirao na šerijatskom pravu.

U listu Gajret (XIII/1932, br. 22, str. 361-362) dr. Malik Kulenović prenosi utiske s nastupnog predavanja doc. dr. Mehmeda Begovića na Katedri šerijatskog prava Pravnog fakulteta u Beogradu, ("Izvori šerijatskog prava"), na kojem su, pored studenata, prisustvovali mnoge ugledne ličnosti, među kojima ističe dekana Pravnog fakulteta u Beogradu prof. dr. Živana Spasojevića, profesora orijentalnih predmeta na Filozofskom fakultetu u Beogradu dr. Fehima Bajraktarevića, profesora Pravnog fakulteta iz Subotice dr. Čedu Markovića, neke muslimanske funkcionere u Beogradu: referenta Ministarstva vojske Abduselama Džumhura, urednika Glasnika IVZ-e, Derviša Korkuta, beogradskog šerijatskog sudiju Mustafu Kulinovića, upravnika Gajretovog doma Muhameda Čemalovića, imama Bajrakli džamije Abdulaha Hadžića, jedanog broja narodnih poslanika, među kojima su bili: Mustafa Mulalić, Hazim Čohadžić, Alija Selmanović, Husejn Kadić, Milan Božić, Hasan Toromanović i dr.

otvaranjem slične visokoškolske institucije u Sarajevu, odnosno čvršće vezati svršeničke Šerijatske gimnazije i Šerijatske sudačke škole za novu metropolu, njenu kulturu, jezik, običaje i dr. Otuda se u izvještaju Ulema-medžlisa u Sarajevu, (1930-1932) naglašava da "otvaranjem Katedre za šerijatsko pravo i arapski jezik na Beogradskom Univerzitetu nije nikako prestala potreba jednog najvišeg vjerskog zavoda, kao što ga imaju i pripadnici srpsko-pravoslavne i rimokatoličke vjeroispovijesti. Spomenute katedre bile su odavno potreba radi kompletiranja Pravnog, odnosno Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, ali one ne mogu nikako zadovoljiti potrebe IVZ-e u pogledu najvišeg vjerskog obrazovanja, jer bi, u protivnom, IVZ morala svoje više vjerske funkcionere isključivo obrazovati u inostranstvu".²

U tom pravcu išao je i zahtjev Ulema-medžlisa da se izmjene neke odredbe Zakona o uređenju šerijatskih sudova i o šerijatskim sudijama, od 21. marta 1929. godine, kako bi se za šerijatske suce ubuduće mogli postavljati isključivo svršenički pravnog odsjeka (zamišljene) šerijatske akademije u Sarajevu, a ne svršenički Pravnog fakulteta, sa šerijatskim kursom, "jer im je stručna vjerska naobrazba nedovoljna za dužnosti koje im se kao budućim virilnim predsjednicima sreskih vakufsko-mearifskih povjerenstava, na osnovu Ustava IVZ-e, povjeravaju".³

Ovo pitanje bilo je, također, usko vezano s pitanjem školovanja odgovarajućeg nastavnog kadra, koje se u svim ovakvim situacijama prioritarno postavljalo, s obzirom da je za jedan visokoškolski zavod trebalo imati stručne univerzitetske nastavnike, a ne samo, po mišljenju kritičara aktuelne vjersko-prosvjetne politike, "idžazetlije sa Sultan Fatihove medrese iz Carigrada, niti one koji svršivši Mektebi-nuvvab, i ne odoše dalje da štogod nauče više (...)"⁴ "Treba svršiti, kažu, također, ovi kritičari, jednu savremenu srednju školu, treba apsolvirati moderni teološki fakultet, jer samo tako obrazovan i spremljen

U svom prvom predavanju dr. Begović istakao je "važnost šerijatskog prava za našu državu u kojoj je deset posto stanovništva islamske veroispovesti. U smislu Senžermenskog ugovora o miru naša je država primila na sebe obavezu da će se obiteljski i ostavinski odnosi muslimanskog dela našeg naroda regulisati po propisima šerijatskog prava. Ta povlastica regulisana je i Ustavom od 3. septembra 1931. godine."

² Izvještaj Ulema-medžlisa za 1930-1932., str. 46.

³ Isto, str. 47.

⁴ Velija Sadović, Šerijatska sudačka škola i Šerijatska gimnazija, str. 97.

čovjek, uz prirodni talenat i ličnu marljivost i vrijednost, koji pisanjem naučnih djela dokaže svoje kvalifikacije—uopšte zaslužuje položaj univerzitetskog nastavnika—profesora (...)"⁵

Imajući u vidu da je Zakon o Islamskoj vjerskoj zajednici (od 31. januara, 1930.) predvidio mogućnost osnivanja šerijatskoprogovnog fakulteta, ili druge državne visoke vjerske škole, u rangu fakulteta, Vrhovno starješinstvo IVZ-e upućuje 27. februara 1933. godine predstavku ministru prosvjete Kraljevine Jugoslavije, u kojoj aktuelizira pitanje otvaranja visokoškolske islamske ustanove u Sarajevu koja bi se organizirala u tri odsjeka: teološki, šerijatskoprogovni i orijentalno-filološki, i koja bi trebala imati sljedeću nastavnu predmetnu strukturu:

1. Ilmi kiraeti Kur'an, (nauka o čitanju, učenju Kur'ana);
2. Ilmi kelam (apologetika);
3. Tefsir (komentar Kur'ana);
4. Hadis (islamska tradicija);
5. Tevhid (dogmatika);
6. Siretun-nebijji (život i djelo Muhammeda, a.s.);
7. Fikh (šerijatsko pravo);
8. Usuli-fikh (pravna filozofija);
9. Hikmetut-tešri (dokazivanje opravdanosti islamskih propisa);
10. Ahlak (moral);
11. Povijest islama;
12. Mantik (logika);
13. Pedagogija i metodička nastava;
14. Šerijatski postupak;
15. Vakuf;
16. Državno i upravno pravo;
17. Kazneno pravo s postupkom;
18. Građansko pravo s postupkom;
19. Mjениčno pravo;
20. Trgovačko pravo;
21. Arapska sintaksa (nahv);
22. Arapska gramatika (sarf, nahv, i vad);
23. Oblikoslovlje (sarf);
24. Poetika, stilistika i retorika (bejan, meani, bedi, belaga);

⁵ Isto.

25. Turski jezik;

26. Perzijski jezik.

U spomenutoj predstavi Vrhovno starješinstvo IVZ-e naglašava zahtjev da kriterij za izbor nastavnika buduće šerijatske akademije ne bi mogao biti kao na drugim fakultetima, tj. da se za univerzitetskog profesora bira samo kandidat koji je promoviran na nekom evropskom univerzitetu, "jer takvih kandidata ne može biti iz prostog razloga što ni na jednom evropskom univerzitetu nema islamskog teološkog fakulteta"⁶

Vrhovno starješinstvo IVZ-e, svjesno činjenice da buduća šerijatska akademija neće oficijelno nositi naziv fakulteta, pravilno rezonuje konstatacijom da "osnivanju islamskog teološkog fakulteta treba pristupiti tek onda, kada se dovoljan broj apsolenata Šerijatske gimnazije, svojim daljim studijama na istočnim i zapadnim univerzitetima specijalizira u pojedinim granama islamskih, teoloških i pravnih nauka, pa se kao takvi stvarno i formalno osposobe za zvanje univerzitetskih docenata i profesora. Tada će se projektovana šerijatska akademija moći pretvoriti u islamski teološki fakultet, s istim odsijecima (...)"⁷

U vezi s mjestom buduće akademije, odnosno fakulteta, u predstavi Vrhovnog starješinstva IVZ-e, upućenoj ministru prosvjete dr. Radenku Stankoviću od 27. februara 1933. godine, između ostalog, stoji: "Kao što pravoslavci imaju svoj bogoslovski fakultet u Beogradu, a katolici u Zagrebu i u Ljubljani, to je posve opravdano, a i potrebno da Šerijatska akademija, kao najviši vjerski zavod jugoslovenskih muslimana, bude u jednoj muslimanskoj i nacionalnoj sredini, a to je svakako Sarajevo. U Sarajevu postoje svi preduslovi, bogate biblioteke i sl. za uspješan rad jedne ovakve muslimanske ustanove... Konačno, sjedište Šerijatske akademije određeno je i paragrafom 2 Statuta Šerijatske gimnazije u Sarajevu..."⁸ Ministar prosvjete pak svjestan političke težine ovog pitanja, ali i idejne usmjerenosti budućih svršenika ove islamske visokoškolske institucije, iskazuje spremnost i potrebu za otvaranjem islamskog teološkog fakulteta na Beogradskom univerzitetu.

⁶ Glasnik IVZ-e, br. 2, 1934., str. 109-111.

⁷ Isto, str. 112.

⁸ Predstavku upućenu Ministarstvu obrazovanja Kraljevine Jugoslavije potpisao je reisu-l-ulema, hafiz Ibrahim Maglajić.

Viša islamska šerijatsko-teološka škola

Konačno je, kao epilog ove rasprave i korespondencije između vlade i IVZ-e došla Uredba Ministarstva prosvjete Kraljevine Jugoslavije, od 31. marta 1935. godine, o osnivanju više islamske šerijatsko-teološke škole u Sarajevu, u kojoj, između ostalog, stoji: "Država osniva u Sarajevu Višu islamsku šerijatsko-teološku školu, čiji je zadatak: da njeguje islamsku šerijatsko-teološku nauku i da sprema kandidate za državne, samoupravne i vjerske službenike, za koje se traži viša islamska šerijatsko-teološka sprema, a naročito za zvanja navedena u 201. paragrafu Ustava Islamske vjerske zajednice." U Uredbi se, zatim, navodi da je škola u rangu fakulteta i da daje pravo na napredovanje u državnoj službi, kao i diplome o svršenom fakultetu. Nastava traje četiri godine, a dijeli se na osam semestara. U školi će se (prema Uredbi) predavati sljedeći nastavni predmeti:

1. Islamsko obredoslovlje (ibadat);
2. Šerijatsko pravo i Filozofija prava (fikh, usuli-fikh i tešri);
3. Svjetovno pravo;
4. Dogmatika (akaid, ilmi kelam);
5. Islamska moralka (ahlak);
6. Historija islama sa istorijom religija i sociologijom islamskih naroda;
7. Islamska filozofija;
8. Tumačenje Kur'ana (tefsir);
9. Tradicija (hadis);
10. Propovjedništvo (Vaz);
11. Psihologija, Logika i Metodika vjerske nastave;
12. Istočni jezici (Arapski, Turski i Perzijski jezik).

Uporedbom ova dva nastavna plana, može se uočiti da je nastavna osnova ove škole propisana Uredbom od Ministarstva prosvjete, znatno uža i siromašnija od one koju je u svome aktu predložilo Vrhovno starješinstvo Islamske vjerske zajednice, čak za nekoliko ključnih predmeta, među kojima su i predmeti: Šerijatski postupak, Vakuf, Državno i Upravno pravo, Kazneno pravo s postupkom, Mjenično pravo i Trgovačko pravo, što je svršenikima Više islamske šerijatsko-teološke škole trebalo osigurati zvanje diplomiranog pravnika.

U istoj uredbi nema ni traga o predloženim odsijecima: teološkom, šerijatsko-pravnom i orijentalno-filološkom, što nedvosmisleno ukazuje na različite smjerove razmišljanja predlagača i osnivača ove škole.

Ovakvim nastavnim planom i programom Viša islamska šerijatsko-teološka škola imala je akcenat na teološkom programu, bez pretenzija za školovanje budućih pravnikâ, orijentalista i drugih sličnih profila, što je bila ideja vodilja skoro svih projekcija ove visokoobrazovne islamske institucije.

Ne treba, međutim, isključiti da je jedan od razloga ovakve nastavno-planske strukture Više islamske šerijatsko-teološke bio i nedostatak odgovarajućeg visokostručnog nastavnog kadra, s obzirom da su predloženi kandidati za nastavnike Više islamske šerijatsko-teološke škole, uglavnom, bili bez odgovarajućih formalnih univerzitetskih kvalifikacija, što je, vjerovatno, bio razlog da je škola dobila naziv "viša", a ne "visoka", odnosno fakultet, što je ona i de-fakto bila.

To, također, govori o nekonzistentnosti kadrovske politike koju je vodila aktuelna islamska vjerska zajednica, jer se od prvih prijedloga o osnivanju visokoškolske ustanove u Bosni i Hercegovini (1907-1914) morala mnogo veća pažnja fokusirati na kadrovske pitanje, koje je i tada uočeno i bilo ozbiljna smetnja za realizaciju ove ideje.

Nejasno je, također, zbog čega je škola dobila naziv "viša", a ne "visoka". Da li se radi o nekoj terminološkoj zabuni, igri riječi, ili se radi o nečemu ozbiljnijem, teško je pouzdano ustvrditi. Međutim, činjenica da je Uredbu o osnivanju Više islamske šerijatsko-teološke škole donijelo Odjeljenje za srednju nastavu Ministarstva prosvjete, a ne Odjeljenje visokog obrazovanja, koje je za to bilo kompetentno, govori, između ostalog, "ponešto" u prilog te "zabune".

Nije poznato da li je Vrhovno starješinstvo Islamske vjerske zajednice reagiralo na ovakvu odluku Ministarstva prosvjete, s obzirom da je IVZ inicirala drugačiji naziv škole, kao i kvalitetniju plansko-predmetnu strukturu, ali činjenica da je škola zaživjela pod tim nazivom govori da se Vrhovno starješinstvo IVZ-e, ipak, saglasilo s tim rješenjem.

Nastavnici Više islamske šerijatsko-teološke škole stupnjavani su po istom principu kao i univerzitetski nastavnici, tj.

redovni i vanredni profesori, docenti i vanjski saradnici. U zvanje docenta mogao je biti biran nastavnik s doktoratom na islamskom teološkom, pravnom, ili filozofskom fakultetu, ili nastavnik koji je položio specijalni ispit na Višoj islamskoj šerijatsko-teološkoj školi, odnosno "za koga Profesorski savjet nađe da na osnovu objavljenih naučnih radova može naučno obrađivati i raditi onaj predmet za koji se konkursom bira".⁹

Iako su teološke discipline na VIŠT-u predavali istaknuti alimi toga doba, oni nisu imali formalno-naučne reference za zvanje univerzitetskih nastavnika. Slično je bilo i s literaturom i udžbenicima, koji su, uglavnom, i dalje bili na arapskom i turskom jeziku, što je znatno otežavalo nastavni proces Škole.¹⁰

Višu islamsku šerijatsko-teološku školu upisivali su svršeni Šerijatske gimnazije, Gazi Husrev-begove medrese, te Velike medrese i Gazi Isa-begove medrese u Skoplju, koji su imali odličan ili vrlo dobar uspjeh iz srpskohrvatskog i latinskog jezika i nacionalne historije. Nakon četverogodišnjeg studija i položenog diplomskog ispita, svršeni su dobijali diplomu Više islamske šerijatsko-teološke škole, koja je bila adekvatna visokoj stručnoj spremi, odnosno fakultetu.

Treba istaći činjenicu da su svršeni VIŠT-a imali pravo i mogućnost da nakon dvogodišnje prakse polažu "specijalni" ispit, u "cilju da se time dokaže naročito i dublje poznavanje materije iz područja šerijatsko-teoloških nauka."¹¹ Takav uspješno urađen i odbranjen naučni rad mogao je kandidatu donijeti nastavno zvanje docenta, iako Uredba o osnivanju Škole nije formalno predvidjela mogućnost odbrane doktorskih disertacija na Školi. Tu mogućnost, međutim, nije iskoristio nijedan svršeni VIŠT-a, čemu su, vjerovatno, doprinijele ratne okolnosti, ali i ubrzo zatvaranje ove škole (1945).

Nastavni kadar VIŠT-a

S obzirom da je Šerijatska sudačka škola definitivno prešla s radom 1936/37. školske godine, njeni su profesori, kao afirmirani teolozi toga vremena, izabrani u zvanja docenata,

⁹ Uredba o Višoj islamskoj šerijatsko-teološkoj školi u Sarajevu, Beograd, 1935.

¹⁰ Isto.

¹¹ Uredba VIŠT-a, str. 13.

vanrednih i redovnih profesora Više islamske šerijatsko-teološke škole, zavisno od grupe u koju su bili raspoređeni što je, bar privremeno, riješilo problem nastavnog kadra, na čijoj se naučnoj i formalnoj edukaciji moralo intenzivno raditi.

Prvi rektor Više islamske šerijatsko-teološke škole bio je Muhammed Emin Dizdar¹², svojevremeno direktor Šerijatske sudačke škole. Njega je na toj funkciji zamijenio Salih-Safvet Bašić.¹³ Posljednji rektor škole bio je dr. Šaćir Sikirić, koji je tu dužnost obavljao do njenog zatvaranja (1945).¹⁴

¹² Muhamed-Emin Dizdar rođen je u Mostaru, 1890. godine. U Sarajevu je završio osnovnu školu, Gazi Husrev-begovu medresu i Šerijatsku sudačku školu 1902. godine. Iste godine postavljen je za šerijatskog sudskog pripravnika na Šerijatskom sudu u Sarajevu, a zatim za sudiju u Šerijatskom sudu u Mostaru. U međuvremenu je na Bečkom univerzitetu položio profesorski ispit iz arapskog jezika, pa je taj predmet više godina (1907-1914) predavao na Mostarskoj gimnaziji. Od 1914. do 1923. godine bio je na dužnosti direktora Šerijatske sudačke škole u Sarajevu, a od 1924. do 1938. godine vršio je dužnost upravitelja Gazi Husrev-begove medrese u Sarajevu. Od 1938. do 1939. godine bio je na dužnosti rektora Više islamske šerijatsko-teološke škole. Sarađivao je u više tadašnjih listova (u listu "Behar" objavio je prijevod s turskog jezika romana "Razgovor"). Umro je u Sarajevu 1939. godine. (Više o Muhamedu-Eminu Dizdaru vidi u knjizi hfz. Mahmuda Traljića: Istaknuti Bošnjaci, El-Kalem, Sarajevo, 1998. godine, str. 71-76.)

¹³ Salih-Safvet Bašić rođen je u Duvnu 1886. godine. Osnovno obrazovanje dobio je u rodnom mjestu, a srednju školu i Filozofski fakultet završio je u Istanbulu. Nakon studija neko je vrijeme predavao na nekim srednjim školama u Turskoj, a zatim se 1910. godine vratio u domovinu. Određeno vrijeme bavio se trgovinom, a od 1914. godine predaje na Šerijatskoj sudačkoj školi u Sarajevu. Bio je izvrstan poznavalac orijentalnih jezika, književnosti i historije, kao što je bio i izvanredan pedagog, predavač i alim. U dva perioda, 1936-1938. i 1942-1947. godine obavljao je dužnost naiba (zamjenika) reisu-l-uleme, gdje je pokazao posebnu mudrost. Njegovom zaslugom nikada nije stupio na snagu tzv. Oktroisani ustav Islamske vjerske zajednice od vlade NDH, a također je imao i hrabrosti da odbije zahtjev Pavelića, 1945. godine, da Vrhovno islamsko starješinstvo potpiše poslanicu protiv narodnooslobodilačkog pokreta. Na čelu Islamske zajednice ostao je do donošenja novog ustava IVZ-e i izbora Ibrahima Fejića za reisu-l-ulemu 1947. godine. Umro je u rodnom Duvnu 1948. godine. (Reisu-l-uleme Islamske zajednice /1882-2002/, bez naziva izdavača i datuma).

¹⁴ Dr. Šaćir Sikirić, rođen je 1893. godine na Oglavku kod Fojnice. U Sarajevu je završio Gazi Husrev-begovu medresu i Šerijatsku sudačku školu. Po preporuci reisu-l-uleme Mehmeda Džemaluddina Čauševića 1915. godine upisuje studij orijentalistike na Univerzitetu u Budimpešti i po njegovom završetku nastavlja postdiplomski studij, gdje i doktorira s tezom o derviškim redovima u Bosni i Hercegovini. Na Šerijatskoj gimnaziji u Sarajevu predaje arapski jezik, a potom i na Šerijatskoj sudačkoj školi, na kojoj je 1929. godine postavljen za direktora, i na toj dužnosti ostaje do njenog zatvaranja, 1937. godine.

Nakon osnivanja Više islamske šerijatsko-teološke škole (1935) postavljen je za njenog redovnog profesora, a od 1939. do 1945. godine vrši i dužnost rektora ove viskoobrazovne islamske ustanove. Nakon osnivanja Filozofskog fakulteta u Sarajevu

Nastavni kadar Škole sačinjavali su sljedeći profesori:

1. Dr. Abdusselam Balagija (Sociologija islamskih naroda);
2. Salih Bašić (Turski jezik);
3. Dr. Miloš Bajić (Rimsko pravo);
4. Ahmed Burek (Akaid);
5. Dr. Hamdija Ćemerlić (Enciklopedija prava-ustavno, upravno i crkveno pravo);
6. Mehmed Ali Ćerimović (Vakufsko pravo i Šerijatsko nasljedno pravo);
7. Muhammed Emin Dizdar (Povijest islama);
8. Mehmed Handžić (Tefsir i Usuli-fikh);
9. Šaban Hodžić (Propovjedništvo i Islamska moralka);
10. Besim Korkut (Povijest islama);
11. Dr. Hazim Muftić (Građansko pravo);
12. Osman Omerhodžić (Šerijatsko nasljedno pravo);
13. Dr. Behaija Salihagić (Povijest slavenskih prava);
14. Dr. Alija Silajdžić (Šerijatsko pravo);
15. Dr. Šakir Sikirić (Arapski i Perzijski jezik);
16. Muhammed Tufo (Šerijatsko bračno pravo i Hadis).

Funkciju odgajatelja u školi obavljali su profesori:

1. Mustafa Ajanović,
2. Dr. Alija Silajdžić i
3. Hasan Hasanefendić.

Ako bi se pravila i letimična usporedba nastavnog kadra Više islamske šerijatsko-teološke škole s Višim tečajom Gazi Husrev-begove medrese, "Alijnom" (1930), koji je bio zamišljen

i uspostavljanja Katedre za orijentalne jezike (1950) izabran je za profesora arapskog i perzijskog jezika i književnosti i voditelja ove katedre, a ove dužnosti obavlja sve do svoje iznenadne smrti, 1966. godine. (Gazi Husrev-begova medresa u Sarajevu – 450 generacija, Sarajevo, 1537/943. h.g. – 2000/1321. h.g., str. 61)

Dr. Šaćir Sikirić objavio je veliki broj izvornih radova i prijevoda s područja jezikoslovlja, opće historije, historije kulture, tesavvufa i književnosti. S Muhamedom Pašićem i Mehmedom Handžićem objavio je Gramatiku i sintaksu arapskog jezika, koja je više od pola stoljeća bila osnovni udžbenik arapskog jezika u nastavi, a samostalno objavljuje Gramatiku perzijskog jezika i Perzijsku hrestomatiju. Pisao je o Gazaliju, Ibn Haldunu i našim pjesnicima na orijentalnim jezicima, Sudiju, Sirriji i šejhu Šakiru. Prevodio je s arapskog, turskog i perzijskog jezika. "Glasovita su bila njegova predavanja o toleranciji u islamu, o kulturnoj orijentaciji naših predaka i o instituciji šerijatskih sudova u nas." Za dr. Sikirića može se reći "da je bio jedan od najuspješnijih i najpametnijih učitelja našeg naroda" u proteklom stoljeću. (Gazi Husrev-begova medresa u Sarajevu – 450 generacija, Sarajevo, 2000, str. 61)

kao visokoškolska ustanova, o čemu je već bilo govora, onda se s pravom može konstatirati da je gornja kadrovska struktura Više islamske šerijatsko-teološke škole potvrda zrenja aktuelne Islamske vjerske zajednice, koja je odgovorno shvatila da je nastavni kadar temeljna pretpostavka cjelokupnog odgojno-obrazovnog sistema, pa i društva u cjelini.

Studenti VIŠT-a

Višu islamsku šerijatsko-teološku školu završilo je ukupno 38 njenih polaznika, iako su tokom rada Škole bila upisana 103 studenta.¹⁵

Početak Drugog svjetskog rata i tragedija koja je zadesila naš narod ostavili su traga i na ovoj prvoj visokobrazovnoj islamskoj instituciji u tadašnjoj Jugoslaviji. Znatno broj njenih studenata nije uspio pravovremeno položiti ispite, dok su neki morali napustiti školovanje, tako da su u sedmoj generaciji škole, 1941-1945. godine, bila upisana samo četiri studenta. Posljednja generacija studenata upisana oktobra, 1944. godine nije mogla slušati nastavu, jer su zgradu ove škole zauzele njemačke vojne formacije.¹⁶

Viša islamska šerijatsko-teološka škola posjedovala je vrlo funkcionalnu i namjensku zgradu bivše Šerijatske sudačke škole, građenu u klasičnom, maurskom stilu, koja je, uz internatski prostor, biblioteku i ostale neophodne sadržaje, pružala studentima dobre uvjete rada i boravka.

Škola je, kao državna ustanova, stajala pod neposrednim nadzorom Ministarstva prosvjete Kraljevine Jugoslavije, koje je, također, na prijedlog reisu-l-uleme, postavljalo rektora i profesore Škole.

Studenti Više islamske šerijatsko-teološke škole, pored nastave, spremanja i polaganja ispita, manifestirali su svoju intelektualnu zrelost i sposobnost i kroz druge oblike edukativne i društvene djelatnosti. Tadašnji listovi pisali su da studenti VIŠT-a drže uspješne akademije, predavanja i prigodne vazove u mnogim džamijama. "Svake godine", piše list Narodna pravda, "oni priređuju akademiju, na kojoj čitaju svoje radove iz šerijatskog

¹⁵ Kasim Hadžić, Takvim, 1983., str. 144-147.

¹⁶ Isto.

prava i teoloških znanosti. Većina radova publikuje se u našoj štampi. Slične akademije oni priređuju i po drugim gradovima (Tuzli, Banjoj Luci, Skoplju itd.). Za vrijeme ramazana oni putuju po Bosni i Hercegovini i u džamijama drže predavanja."¹⁷

Dobar broj studenata Više islamske šerijatsko-teološke škole bavio se i pisanom riječju i objavljivao svoje radove u raznim listovima i časopisima. Prema podacima profesora Gazi Husrev-begove medrese Kasima Hadžića (svršenika VIŠT-a), samo u Glasniku VIS-e svršenici Više islamske šerijatsko-teološke škole objavili su oko 400 radova, dok su profesori ove škole objavili oko 100 stručnih i naučnih priloga. U Takvimu (1951-1982) objavljeno je 111 njihovih radova na 985 stranica.

Po mišljenju prof. Hadžića, među svršenike Više islamske šerijatsko-teološke škole, istaknute publiciste i naučne radnike, spadaju: dr. Hazim Šabanović, Mehmed Mujezinović, Hivzija Hasandedić, dr. Adem Handžić, Hasan Škapur, Vehbija Hodžić, Mustafa Busuladžić, Čamil Avdić, h.fz. Ibrahim Trebinjac, h.fz. Mahmud Traljić, h.fz. Halid Hadžimulić, Halid Buljina, Rašid Hajdarević, Mustafa Mehić, dr. Smajl Balić, Mehmed Merzić, Muhamed Mujić, dr. Muhamed Huković, Naim Hadžiabdić, Alija Bejtić, Salih Trako, Ibrahim Hodžić, i dr.¹⁸ Riječ je, dakle, o čitavoj plejadi naučnika, teologa, filozofa, književnika, historičara, orijentalista, publicista, koji su islamskoj i općoj kulturi na ovim prostorima, pa i šire, dali nemjerljiv doprinos, bez čijeg bi naučnog udjela Bosna i Hercegovina bila duhovno i kulturno znatno siromašnija.

Time je Viša islamska šerijatsko-teološka škola, i pored nekih manjakavosti u svome startu, opravdala svoje postojanje i obilježila jedno značajno razdoblje islamske kulture i civilizacije na ovim prostorima.

Neprocjenjiva je kulturna i civilizacijska šteta i sramota što je hod ove jedine visokoškolske institucije muslimana u bivšoj Jugoslaviji zaustavljen po završetku Drugog svjetskog rata, pogotovu što su ostale dvije konfesije, Pravoslavna i katolička crkva, uspjele sačuvati svoje visokoškolske institucije na prijelazu

¹⁷ List Narodna pravda, br. 32, od 1. 11. 1940., str. 6.

¹⁸ Prof. Hadžić, iz skromnosti ne spominje sebe, iako spada u red naših istaknutih publicista. (op. aut.)

između dva društveno-politička sistema. To, također, govori o otvorenom animozitetu poslijeratne boljševičke vlasti prema muslimanima i njihovoj kulturnoj i vjerskoj baštini.¹⁹

Ono što se čini drugom stranom "medalje" Više islamske šerijatsko-teološke škole jeste činjenica da ona, i pored relativno dobrih radnih i smještajnih uvjeta, kao i afirmiranog nastavnog kadra, nije uspjela privući veći broj slušalaca (u devet generacija 103 studenta - diplomiralo 38)²⁰, iako su potrebe za ovim visokoškolskim kadrom bile izrazito naglašene. Ta okolnost se, međutim, ne može uvijek pravdati teškim ratnim i predranim uvjetima, posebno zbog činjenice što se u posljednju, devetu generaciju, ratne 1943. godine upisao najveći broj polaznika škole (čak 42, dok je u ostalim generacijama najviše bilo 10 polaznika) i to ne zbog prioritarnog interesa za ovom školom, nego zbog jednog propisa po kojem su polaznici vjerskih škola bili izuzimani od odsluženja vojnog roka u domobranstvu.²¹

Upitno je, također, zašto je mnogo veći interes svršenika Gazi Husrev-begove medrese, Šerijatske gimnazije i drugih škola toga usmjerenja bio okrenut prema drugim profilima studija, kao što su: pravo, medicina, filozofija, poljoprivreda itd.²² Ne ukazuje li to da Viša islamska šerijatsko-teološka škola svojim relativno suženim profilom studija i naglašenim teološkim sadržajem nije bila dovoljno atraktivna za većinu svršenika tadašnjih srednjih islamskih škola, koji su, očito, iz svoje perspektive nazirali neka nova vremena, koja su se vrtoglavo približavala, tražeći svoje mjesto i ulogu u njima!?

¹⁹ Tri decenije nakon zatvaranja Više islamske šerijatsko-teološke škole, u Sarajevu je 1977. godine Islamska zajednica SFR Jugoslavije osnovala Islamski teološki fakultet, (kasnije preimenovan u Fakultet islamskih nauka). Fakultet ima dva smjera; islamsko-teološki i pedagoški. Na Fakultetu je angažiran respektabilan naučni i stručni kadar, kako iz islamskih, tako i drugih naučnih disciplina. Pored dodiplomskog studija, Fakultet već više godina uspješno organizira i postdiplomski studij iz više naučno-islamskih oblasti. Posljednjih godina na Fakultetu je magistarska i doktorska zvanja stekao veći broj svršenika, kako ovog, tako i drugih fakulteta. Većinu nastavnog kadra, čine upravo svršenici ovog fakulteta. Time se Fakultet islamskih nauka u Sarajevu potvrdio kao rasadnik visokoobrazovanih islamskih kadrova, ne samo u Bosni i Hercegovini nego i šire. (op. aut.)

²⁰ Kasim Hadžić, Uredba o VIŠT-u, Takvim 1983, str. 148.

²¹ Isto, str. 147.

²² Velija Sadović, Šeriatska sudačka škola i Šeriatska gimnazija, Gajret, XIII/1932, br. 6-7, str. 100. Iako je ovdje riječ o pojavi prije osnivanja Više islamske šerijatsko-teološke škole, ta se tendencija, očito, nastavila i nakon osnivanja ove škole.

Zaključak

Ideja o osnivanju visokoškolske islamske obrazovne ustanove bila je prisutna još od dolaska Austro-Ugarske monarhije u Bosnu 1878. godine. Da bi se ta ideja realizirala, bile su neophodne kadrovske i materijalne pretpostavke, ali i volja nadležnih vjerskih institucija da to i učine.

Prve konkretne korake u tom pravcu učinili su bošnjački zastupnici u Zemaljskom saboru 1914. godine, donoseći rezoluciju o osnivanju visokoškolske islamske ustanove u Sarajevu. Događaji Prvog svjetskog rata, međutim, odgodili su realizaciju te ideje. Društveno-političke i materijalne prilike muslimana poslije Prvog svjetskog rata bile su isuviše teške, tako da je to pitanje, objektivno, došlo u drugi plan, ali se o njemu nikada nije prestalo razmišljati, raspravljati i predlagati.

Drugi konkretan korak u tom pravcu učinio je Ulema-medžis 1925. godine, osnivajući Viši tečaj Gazi Husrevbegove medrese (Alijja), koji je, kroz zamišljeni četverogodišnji studij, trebao svojim svršenicama osigurati dipomu visokoškolske sprema. To se, međutim, nije desilo, jer je ovaj stupanj nakon dvogodišnjeg studija (1930-32.) prestao s radom, navodno "iz ekonomskih razloga". No, nisu bili posrijedi samo ekonomski razlozi, nego i drugi, a prije svega nedostatak odgovarajućeg nastavnog kadra za viši stupanj islamskog obrazovanja.

Konačno je kao rezultat dvogodišnjeg dijaloga i korespondencije između kraljevske vlade u Beogradu i Vrhovnog starješinstva Islamske vjerske zajednice u Sarajevu osnovana u Sarajevu 1935. godine Viša islamska šerijatsko-teološka škola, kao neka vrsta kompromisa, s obzirom da nijedna strana nije u cijelosti postigla ono što je željela.

Iako je Viša islamska šerijatsko-teološka škola bila "viša", a ne "visoka", odnosno fakultet, kako su to zahtijevali predstavnici Islamske vjerske zajednice, ona je, ipak, kao državna škola, s četverogodišnjim studijem, bila u rangu fakulteta.

Ono što je u startu bio nedostatak ove islamske visokoškolske institucije jeste ograničen nastavni plan i program koji je, za razliku od više nastavnih odsjeka, na kojima su insistirali predstavnici Islamske vjerske zajednice, sveden na šerijatsko-teološke discipline, s nekoliko općeobrazovnih predmeta.

No, i pored toga, Viša islamska šerijatsko-teološka škola se, zahvaljujući vrlo stručnom nastavnom kadru, koji se regrutovao od istaknutih alima toga doba, razvila u snažnu islamsku visoko-obrazovnu instituciju, čiji su nastavnici i svršenci dali nemjerljiv doprinos islamskoj i općoj kulturi na ovim prostorima.

Njeno nasilno zatvaranje od države 1945. godine govori o surovijem zbilju u kojoj su se našli muslimani nakon Drugog svjetskog rata, kada su, osim Gazi Husrev-begove, zatvorene i sve preostale medrese, a njihovi profesori i učenici izloženi progonima, hapšenjima i dugogodišnjim robijama.

damir bošnjaković

širenje islama u banovićima i okolici

1. Uvod

Banovići su smješteni na sjeverozapadnim padinama planine Konjuh (332 m/nv) i u srednjem su vijeku zahvatali jugozapadni dio župe Soli.¹ Dolaskom Osmanlija i uspostavljanjem njihove vlasti, prostor današnjih Banovića ušao je u sastav nahije Drametin čije se ime spominje na nadgrobnom spomeniku Božitka Banovića, feudalca za koga se kaže da leži na svojoj plemenitoj² zemlji Drametini, kako su ispitivači ovog spomenika pročitali.

U historijskoj su literaturi već iznesene pretpostavke i mišljenja o prisustvu muslimana na područjima Bosne i Hercegovine, daleko prije dolaska Osmanlija na te prostore. Na osnovu toponomastičke građe pretpostavlja se da ih je bilo i u sjeveroistočnoj Bosni.³ Međutim, nedostatak bilo kakvih tragova ne dopušta

¹ Đuro Basler, Župa i grad Soli u srednjem vijeku, u: Devedeset godina industrijske proizvodnje soli u Tuzli, ZBORNIK RADOVA, Tuzla 1975., str. 14.

² Riječ pleme označavalo je u srednjovjekovnoj Bosni i kasnije širu porodičnu zajednicu, s tim što se riječ porodica ne javlja u dokumentima. Za porodicu postoji izraz kuća. Zemljište koje je pripadalo porodici označavano je kao plemenito, pa se ta oznaka često susreće na nadgrobnim spomenicima, stećcima: "Na svojoj zemlji..."; "Na plemenitoj..."; "Na svojoj plemenitoj baštini..."; "Na plemenitom svom..." (Marko Vego, Zbornik srednjovjekovnih natpisa Bosne i Hercegovine, Sarajevo I- 1962. II- 1964. III- 1964. IV- 1970.). Navedeno prema: Muhamed Hadžijahić, Povijest Bosne u IX i X stoljeću, BZK "Preporod", Sarajevo 2004., str. 288-289.

Zemljište koje pripada kući ili plemenu jeste baština ili plemenito, odnosno plemenita zemlja. O tome je pisao Sima Ćirković, koji nalazi da je u kasnosrednjovjekovnoj Bosni sačuvano mnogo elemenata starijeg društvenog poretka. (Sima Ćirković, Ostaci starije društvene strukture u bosanskom feudalnom društvu, Istorijski glasnik, 3-4, 1958, str. 155-164).

³ O prisustvu muslimanskih plemena na prostoru sjeverne i sjeveroistočne Bosne vidi: Krunoslav Draganović, Katolička crkva u sredovjekovnoj Bosni, u: Povijest hrvatskih zemalja Bosne i Hercegovine, izd. HKD "Napredak", Sarajevo 1942., str. 717; Adem Handžić, Tuzla i njena okolina u XVI stoljeću, izd. "Svjetlost", Sarajevo 1975., str. 116-117 (dalje u tekstu: A. Handžić, Tuzla i njena okolina...); Muhamed Hadžijahić, Prvi susreti s islamom na Balkanu, u: Knjizi Islam i muslimani u Bosni i Hercegovini, izd. "El-Kalem", Sarajevo 1991., str. 19-28.